

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ (підсумки теоретичних досліджень)

Представлені результати власних науково-теоретичних розробок з обґрунтування основ побудови системи особистісно орієнтованого фізичного виховання студентів університетів.

Ключові слова: стратегії розвитку фізичного виховання студентів, особистісно орієнтоване фізичне виховання студентів університетів.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Тема особистісно орієнтованого фізичного виховання студентів в Україні вже отримала певне розкриття в аспекті оптимізації розвитку фізичних якостей (Л. М. Барибіна, 2012; В. Л. Волков, 2011, 2012), підготовки до професійної діяльності (В. М. Гоншовський, 2011), збереження і зміцнення здоров'я (В. М. Олексенко, 2011).

Оскільки стан здоров'я є одним з визначальних чинників формування особистості, була висунута гіпотеза про високу ефективність особистісно орієнтованих технологій у справі його зміцнення. Водночас перевірка цієї гіпотези, глибокі наукові дослідження, які б пов'язували існуючі напрацювання в галузі теорії особистісно орієнтованого фізичного виховання безпосередньо з практикою вдосконалення фізичного виховання студентів університетів як в Україні, так і на території СНД, все ще не проведені [3, 4, 8]. Незважаючи на важливість посилення освітнього компоненту у вузівській дисципліні "Фізичне виховання", до теперішнього часу не побудована система особистісно орієнтованого фізичного виховання студентів університетів, що використовує положення теорії непрофесійної фізкультурної освіти [1, 2, 5-7, 9, 10].

Мета роботи – представити теоретичне обґрунтування системи особистісно орієнтованого фізичного виховання студентів університетів.

Дослідження було проведено відповідно до теми 3.1.4 "Удосконалення процесу фізичного виховання в навчальних закладах різного профілю" зведеного плану НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2006-2010 рр. Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту (номер державної реєстрації 0106U11983, а також згідно зведеного плану НДР ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка за темою "Методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання до формування здорового способу життя сучасної молоді" (номер 0110U000020 від 29 січня 2010 р.).

Методи дослідження мали комплексний характер і включали батарею широко уживаних теоретичних, емпіричних та статистичних методів.

Результати дослідження. Встановлено, що рівень фізичної підготовленості та функціонального стану студентів України неухильно знижується. Ця тенденція спостерігається як в тестах, що відображають рівень розвитку швидко-силових якостей, так і в показниках оцінки розвитку витривалості, збільшуються показники біологічного віку студентів (Н. В. Данилова, 2010; С. І. Присяжнюк, 2010), що свідчить про не ефективність існуючої вузівської дисципліни "Фізичне виховання".

Встановлено, також, на даний час існують лише дві стратегії вдосконалення процесу фізичного виховання студентів, названі нами "традиційною" і "новою". У стратегії "традиційній", тілесно-орієнтованій, йдеться про фактичне збереження стилю і практики педагогічного керівництва; консервацію суб'єкт-об'єктних відносин у системі викладач-студент, а значить про фактичний відказ від ідеї гуманізації вищої освіти в тій її частині педагогічної практики, яка стосується викладання фізичного виховання; про відмову від спроб перетворення "Фізичного виховання" на дисципліну іманентну сучасному явищу вищої освіти, яке орієнтоване на формування різноманітних між предметних компетенцій та діяльностей особи, пов'язаних з підвищенням своєї працездатності і здоров'я.

"Нову" стратегію з компонентною фізкультурної освіти, в рамках якої формується особистісно орієнтоване фізичне виховання, відрізняють:

– прагнення перейти від суб'єкт-об'єктних відносин між викладачем і студентом (від стилю педагогічного керівництва) до відносин суб'єкт-суб'єктних (власне, до стилю педагогічного управління);

– намагання перевести студента з позиції об'єкта педагогічних впливів в позицію суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності, за рахунок чого виникає повноцінна навчальна діяльність в ході освоєння культури фізичної, якої в умовах традиційного викладання фізичного виховання насправді немає, пріоритет віддається тренуванню і підвищенню фізичних кондицій;

– перемикання уваги викладачів з тілесності на свідомість осіб, що займаються, виведення на перший план питань цінностей і мотивів, знань і вмінь для планування та проведення студентами своїх фізкультурно-оздоровчих занять для підтримки оптимального психофізичного стану;

– нарешті, тільки в рамках "нової" стратегії можна забезпечити індивідуально-орієнтований навчально-виховний і освітній процес, побудований на основі особистісно орієнтованого фізичного виховання, що підсилює освітні можливості "Фізичного виховання" як дисципліни.

Основними завданнями непрофесійної фізкультурної освіти (НФО), стрижня особистісно орієнтованого фізичного виховання, є: створення оптимальних педагогічних умов і передумов для самореалізації довічних інтересів і потреб студентів у сфері фізичної культури і спорту; формування усвідомленого вибору методик і способів здійснення фізкультурної діяльності, а також вдосконалення в ній; і, врешті-решт, формування фізичної культури особистості (В. М. Дворак, 2009; В. В. Приходько, 1992).

Знання особи, це стосується також знань про використання засобів фізичної культури, стають професійно-особистісними тоді, коли вже відбулася систематизація накопиченого досвіду особи, коли людина може адаптувати його до різноманітних нових завдань, зробити робочим інструментом. Антропні освітні технології дозволяють здійснювати перехід від кваліфікаційного (предметно-дисциплінарного) підходу у вищій освіті до професійно-компетентнісного. Культура спеціаліста повинна включати, незалежно від отриманого фаху, насамперед, загальнокультурну підготовку, тобто достатнє оволодіння досвідом всієї культури. Перспектива розвитку фахівця тим вище, чим ширше (при збереженні спеціалізації) його кругозір, чим повніше він може використовувати досягнення культури (в тому числі фізичної) і областей знань для власного розвитку, мова йде також про опанування досягненнями фізичної культури (С. В. Дмитрієв, 2011).

Використання антропних по своєю суттю освітніх технологій дозволяє здійснити перехід від фізичного виховання, стрижнем якого є професійно-прикладна фізична підготовка (ППФП), до підходу, котрий розвиває особистість, тобто професійно-компетентнісного. Це вкрай важливо, якщо розглядати навчання як процес засвоєння (точніше, освоєння в діяльності і для діяльності) нових норм, методів і технологій, що визначають рівень залучення людини до культури, традицій і досягнень соціуму. У цьому контексті фізичне виховання це процес управління власними потребами (окультурення потреб), що визначають рівень духовно-діяльній (ціннісній) свідомості особистості, спосіб її життя та професійної діяльності. Розвиток же виступає як розширення спектра (структурної взаємодії) інтелектуальних і психофізичних можливостей людини (С. В. Дмитрієв, 2011).

Фізкультурна діяльність є одним з видів людської діяльності, пов'язаної з культивуванням особистістю і розвитком соціальних відносин, що має в цілому соціально-культурний характер. Для неї характерний пріоритет духовності як цілісності внутрішнього психічного життя людини в процесі формування її фізичних кондицій. Для різних видів фізкультурної діяльності специфічною є потребово-мотиваційна ланка, а отже, духовна сторона і соціальний статус активності. Вона є надійним орієнтиром, за яким можна визначати вимоги до побудови системи особистісно орієнтованого фізичного виховання студентів університету (Ю. М. Ніколаєв, 1998).

Дослідження планувалися і проводилися в чотири етапи (у період 2008-2013 рр.) на базі Донецького національного університету (ДонНУ), Національного гірничого університету м. Дніпропетровська (НГУ), Запорізького національного технічного університету (ЗНТУ), Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (ЧНПУ), а також Національної металургійної академії України м. Дніпропетровська (НметАУ) і Дніпропетровському аграрному університеті (ДАУ).

Ціль описуваного дослідження полягала в тому, аби вивчити ситуацію в постановці традиційного фізичного виховання студентів університетів, а саме в тій частині, яка пов'язана з формуванням ЗСЖ, наявністю необхідних і різноманітних знань і вмінь, а також особливостями його розповсюдження.

Дослідження, присвячене вивченню самооцінки в темі підтримки здоров'я, проводилося у формі анкетування, відповідно до розробленої нами анкети, в якому взяли участь 650 студентів, з них 324 юнаків та 326 дівчат першого і четвертого курсів трьох університетів (ДонНУ, ЗНТУ та НГУ). В результаті відповідей на питання анкети студент міг набрати певну кількість балів, але оцінці "відмінно" відповідала така активна участь в турботі про себе, яку є підстави кваліфікувати як повноцінну фізкультурна діяльність.

В цілому з усіх опитаних юнаків першого і четвертого курсів максимальну кількість балів на оцінку "відмінно", що відображає рівень фізкультурної діяльності, набрали 11,11% студентів-юнаків, а у дівчат – 3,99%, тобто критеріями наявності повноцінної фізкультурної діяльності відповідають лише 7,54% студентів першого і четвертих курсів незалежно від статі, що можна оцінювати як тривожну тенденцію, яка свідчить про низьку ефективність викладання тілесно-орієнтованого "Фізичного виховання".

Загалом із 650 опитаних студентів не задоволені отриманим в ході навчальних занять обсягом теоретичних і практичних знань 41,54 % (270 осіб). При цьому в ході дослідження встановлено, що основна частина студентів насправді ставлять перед собою цілі в галузі збереження і зміцнення здоров'я, а саме: юнаки першого курсу – 87,25 %, четвертого – 90,29 %; дівчата – першого курсу – 87,96 %, четвертого – 89,63 %.

Для оволодіння студентами культурою фізичною, при дотриманні визначених принципів, повинне створюватися освітнє середовище з функціями системно організованого процесу рефлексивного пошуку предметно-орієнтованих, дидактичних і технологічних знань. Гуманістично орієнтоване середовище включає всі види взаємодії в системі "викладач-студент – предмет навчання", разом вирішують завдання

становлення особистості (С. В. Дмитрієв, 2011). Завданням університету в цьому випадку є створення освітнього простору і особистісно-розвивального середовища для самоорганізації сфери свідомості, мислення і діяльності студентів. При цьому важливо організувати діяльність студента як суб'єкта власного розвитку, формуючи його здатності думати, діяти і осмислювати предметний світ. У цьому виді педагогічного управління реалізується принцип освітнього розвитку особистості як пріоритет внутрішніх чинників (інтенцій, диспозицій, цілеспрямованості, методів діяльності, само атрибуції, само перетворення) над зовнішніми параметрами. Оскільки в системі освітнього розвитку важливий не наповнений знаннями в галузі фізичної культури студент, а така що навчається (розвивається) особистість, яка робить акцент на формуванні професійної вміності (як властивості особистості) та особистісного розвитку (потреб, здібностей, самосвідомості, світогляду).

Обґрунтовано, що грамотність у використанні фізичної культури відрізняє особистість, насамперед, розумінням знакових систем, які застосовуються для опису поширених методик індивідуальних занять фізичною культурою, а також наявністю рівня знань, вмінь і навичок, що дозволяє людині самостійно застосовувати деякі засвоєні стандартні засоби фізичної культури. У ході тілесно-орієнтованого "Фізичного виховання" увага приділяється саме фізкультурній грамотності студентів, у тому числі при залучення їх до реферативної форми підготовки.

Фізкультурна освіченість це високий рівень оволодіння досягненнями фізичної культури. Він примітний тим, що особистість не тільки освоїла деякі засоби фізичної культури та оздоровлення, а й на основі цінностей бути здоровим і фізично активним, усвідомлюваних мотивів і самовизначення до потрібних для цього видів діяльності, може цілеспрямовано знаходити, а при необхідності створювати, аналізувати і застосовувати нові різноманітні засоби фізичної культури залежно від виникаючих ситуацій; систематично бере участь у фізкультурно-оздоровчих та рекреаційних заняттях; їй притаманна глибина і різноманітність знань і досвідом їх використання.

Тільки коли у людини актуалізовані цінності бути фізично розвинутою і здоровою, сформовані мотиви занять, вибудована система спеціальних понять, знань, вмінь і компетенцій, тільки тоді на базі тренуваної тілесності, якою опанувала людина, з'являється якісно новий стан, а саме фізична культура особистості (В. К. Бальсевич та ін, 2004; Л. І. Лубишева, 1992).

Фізкультурно-освічена людина не потребує систематичного "підштовхування" до самостійних занять, вона готова до створення та реалізації проектів і програм оздоровлення. У цієї усвідомленої активності і полягає суть гуманізації фізичного виховання, адже фізкультурно-освічена людина сама планує і проводить фізкультурно-оздоровчі заняття, а її фізкультурна діяльність спрямована на вдосконалення власної природи.

Представлене відображено в моделі особистісно-орієнтованого фізичного виховання студентів (рис.1).

Ціль наступного констатуючого дослідження, проведеного в ДонНУ, ЗНТУ та НГУ, – вивчення впливу фізкультурної грамотності на формування знань і вмінь, а також на розгортання їх фізкультурної діяльності. Аналіз відповідей на перше питання, що характеризує рівень знань у галузі фізичної культури і ЗСЖ, дозволив прийти до такого висновку: рівень наявних знань у галузі фізичної культури і ЗСЖ у юнаків перших і четвертих курсів є достатнім лише в тих питаннях, які стосуються найбільш загальних відомостей і уявлень.

Це питання, які на практиці не сприяють формуванню повноцінної фізкультурної діяльності (максимальна оцінка 2 бали).

На рис. 2 представлені узагальнені результати анкетування юнаків трьох українських університетів, згідно з якими провідне місце займають наявні знання про шкоду куріння, алкоголю, наркотиків, переїдання і т.д. – позиція 1.9 – 1,91 бала на перших курсах і 1,96 на четвертих; основні правила і прийоми гігієни тіла, волосся, порожнини рота, одягу, взуття, житла – це позиція 1.7 – 1,84 бала на перших і 1,86 на четвертих курсах; вплив засобів фізичної культури на здоров'я людини, позиція 1.2 – 1,74 бала на перших і 1,77 на четвертих курсах.

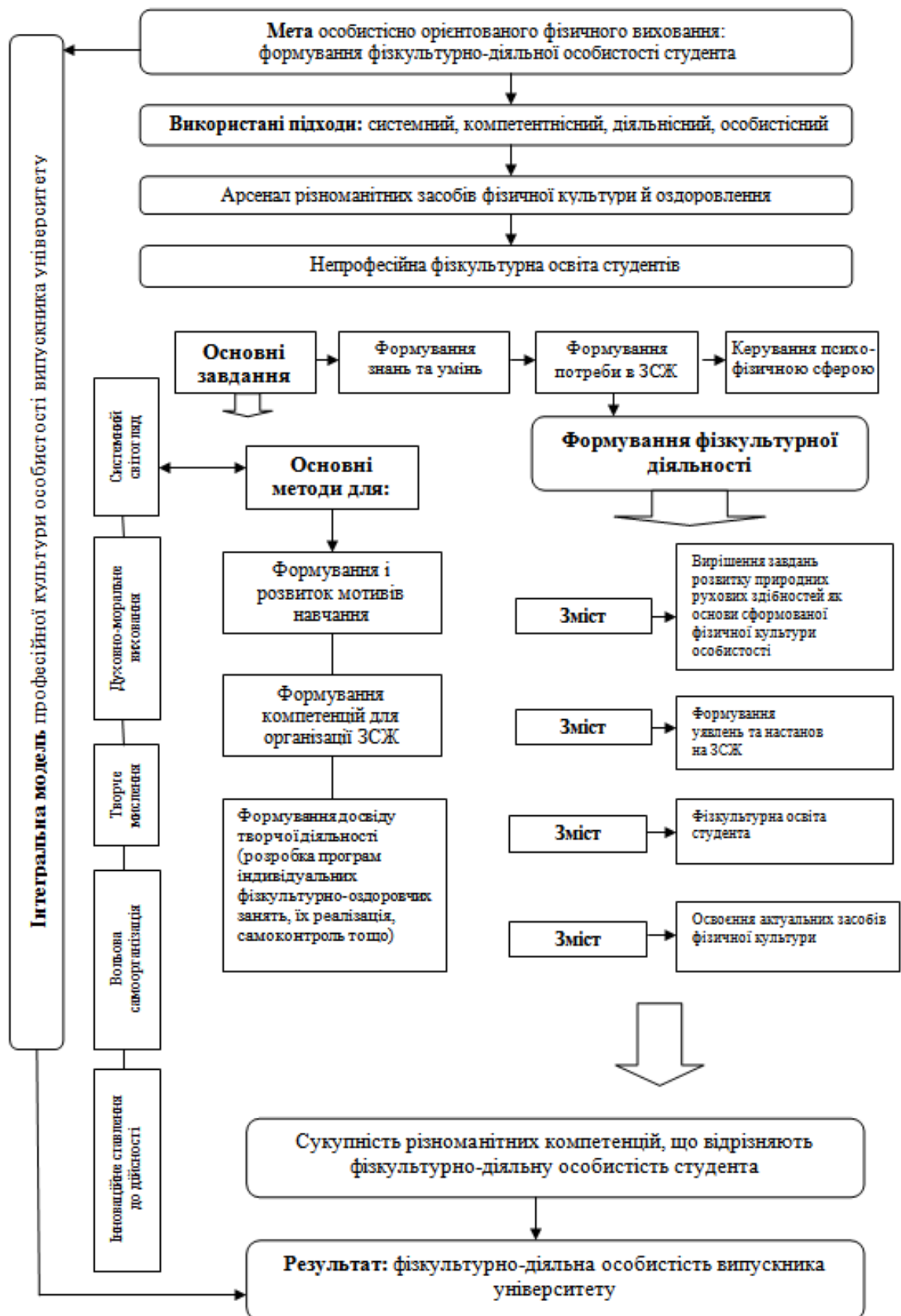

Рис. 1. Модель особистісно орієнтованого фізичного виховання студентів університетів

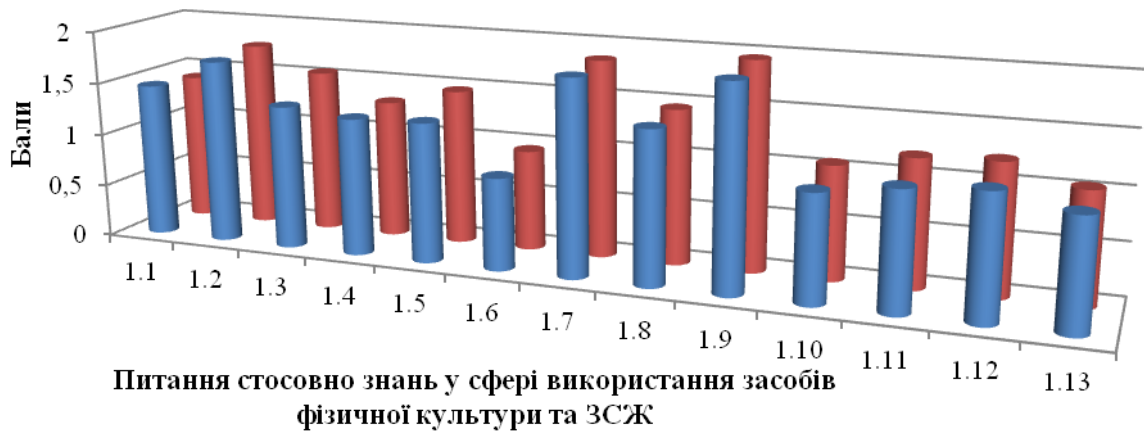

Рис. 2. Узагальнені результати анкетування юнаків трьох університетів з питань знань про використання засобів фізичної культури та ЗСЖ

Даний тип "правильних знань" набувається ще в школі, в ході вивчення дисциплін валеологія, безпека життєдіяльності та ін. Тому такі "книжні" знання, які молоді люди засвоюють, щоб дати правильну відповідь на уроці, як раз і є домінуючими. Що ж стосується наявності більш глибоких знань в галузі фізичної культури і здорового способу життя, застосування яких на практиці сприяло б залученню особистості студента до активної фізкультурної діяльності з метою збереження та зміцнення свого здоров'я, то, на жаль, в цьому випадку відзначається їх явний недолік. Очевидно, що і школа, і вузи поки що не забезпечують становлення цих актуальних знань.

Серед дівчат трьох університетів ситуація аналогічна (рис. 3). Провідне місце займають знання про шкідливий вплив куріння, алкоголю, наркотиків, переїдання і т.д. – Позиція 1.9 – по 1,96 бали на перших і четвертих курсах; про основні правила і прийоми гігієни тіла, волосся, порожнини рота, одягу, взуття, житла – це позиція 1.7 – 1,93 на перших і 1,96 бала на четвертих курсах; про вплив засобів фізичної культури на здоров'я: позиція 1.2 – 1,73 на першому і 1,8 бала на четвертих курсах

Серед опитаних юнаків та дівчат (рис. 2 і 3) відзначається недостатній рівень знань, що стосуються практично-орієнтованих питань у галузі занять фізичною культурою і дотримання ЗСЖ. Це стосується таких позицій, як:

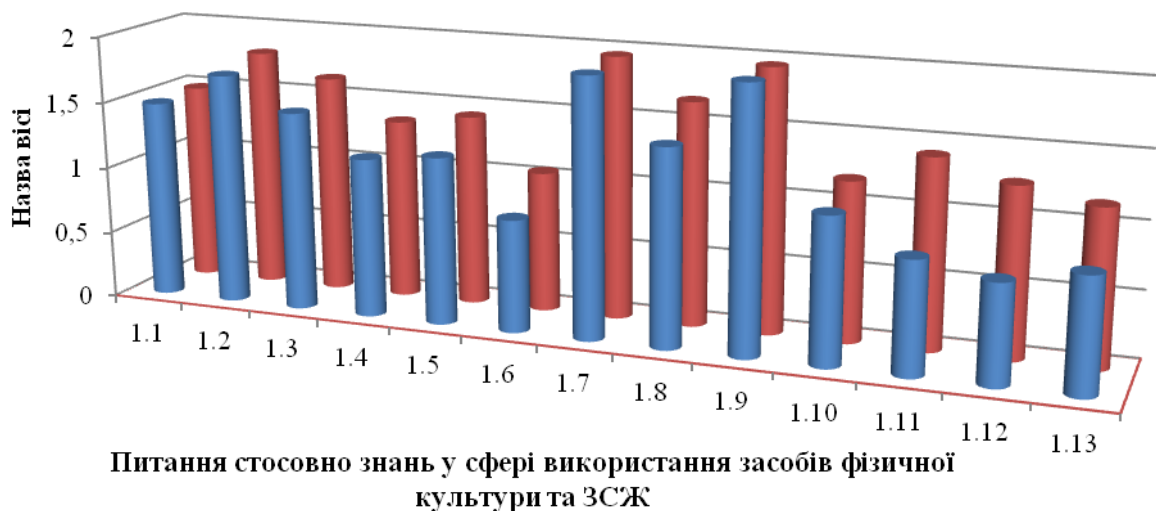

Рис. 3. Узагальнені результати анкетування дівчат трьох університетів з питань знань про використання засобів фізичної культури та ЗСЖ

– 1.6 – знання принципів і методик проведення загартування сонцем, повітрям і водою, у юнаків перших курсів знання склали 0,87 бала, а у дівчат – 0,84, на четвертих курсах – у юнаків – 0,95, у дівчат – 1,05 бали;

– 1.10 – знання про саморегуляцію психічного стану: у юнаків перших курсів – 1,01, у дівчат – 1,09, на четвертих – у юнаків – 1,07, дівчат – 1,1 бали;

– 1.11 – про вдосконалення режиму навчання, праці та відпочинку – у юнаків перших курсів – 1,1, у дівчат – 0,84, на четвертих – у юнаків – 1,2, дівчат – 1,41 бала;

– 1.12 – знання про способи оцінки стану здоров'я, фізичного розвитку та розвитку фізичних якостей у юнаків перших курсів складає 1,1, у дівчат – 0,74 бала, на четвертих курсах – у юнаків і дівчат – по 1,2 бала.

Висновки та перспектива подальших досліджень

1. Основна частина наукових досліджень і навчально-методичної літератури, системи підготовки та підвищення кваліфікації викладачів, а також оцінки успішності студентів з дисципліни "Фізичне виховання" спрямовані на розвиток фізичних якостей. Однак орієнтація на показники рухової активності від цих занять не дозволяє вирішувати актуальні освітні завдання, сприяти формуванню фізичної культури особи студентів.

2. Суть особистісно орієнтованого підходу у фізичному вихованні полягає в тому, що педагогічні впливи спрямовуються на розвиток студента, а саме, удосконалюючи фізичні якості і рухові навички, викладач не упускає також і розвиток особистісних якостей. Ставити завдання формування студентів університетів з наперед заданими фізичними якостями, як це відбувається у випадку з ППФП, не цілком коректно з точки зору гуманізації вищої освіти. Особистісно орієнтований підхід в основному орієнтується на розкриття в період навчання здібностей і нахилів зростаючої особистості.

3. Внаслідок освіти і підготовки в період навчання важливо сформувати у студента цілісну професійну якість, що дозволяє успішно виконувати виробничі завдання, взаємодіяти з іншими людьми. Ця якість є цілісною соціально-професійною компетентністю, яка передбачає формування важливих фізкультурних компетенцій. Встановлено, що критеріями повноцінної фізкультурної діяльності відповідають лише 7,54% студентів першого і четвертих курсів, що можна оцінювати як тривожну тенденцію з точки зору результативності занять учнівської молоді фізичною культурою.

4. Із загальної кількості опитаних студентів (юнаків) першого і четвертого курсів (n = 324) не задоволені обсягом теоретичних і практичних знань і вмінь з питань оздоровлення, фізичного розвитку і фізичної підготовленості в ході занять з дисципліни "Фізичне виховання" 45,68%, а у студенток (n = 326) – 37,42%. Загалом із 650 опитаних студентів університетів не задоволені одержуваням обсягом теоретичних і практичних знань 41,54%.

5. Призначення непрофесійної фізкультурної освіти студентів полягає в досягненні єдності розумових і діяльнісних процесів, необхідних для оцінки й розуміння стану свого здоров'я, отримання компетенцій, важливих при програмуванні та проживанні здорового життя. Тільки коли актуалізовані цінності бути фізично розвиненим і здоровим, сформовані мотиви занять, напрацьовані спеціальні поняття, знання та вміння для управління здоров'ям, накопичений перший досвід управління своїм психофізичним станом, тільки тоді з'являється якісно новий і бажаний стан – фізична культура особистості.

6. Критеріями оцінки досягнутих результатів фізкультурної освіти студентів є: цінності здоров'я і фізичної культури; рефлексивний компонент критичного ставлення до свого психофізичного стану, який проявляється через усвідомлені мотиви використання засобів фізичної культури і оздоровлення; мета занять фізичною культурою та оздоровлення, які знаходяться в зоні найближчого розвитку і в діяльнісному плані особистості; сформоване явище фізкультурної діяльності та систематичний самоконтроль за навчальною діяльністю, частиною якого є збереження фізкультурної діяльності в ході оволодіння обраною професією; знання та вміння для формування ЗСЖ, застосування засобів фізичної культури і оздоровлення; накопичений перший досвід їх включення у свою життєдіяльність; арсенал засвоєних засобів фізичної культури і оздоровлення тощо.

Перспектива подальших досліджень покликана потребою перевірки обґрунтованих теоретичних положень в умовах педагогічного експерименту.

Використані джерела

1. Белих С. І. Концептуальні основи системи непрофесійної фізкультурної освіти студентів за допомогою організації особистісно орієнтованого навчання і виховання / С. І. Белих // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. – 2012. – Випуск 22. – С. 12–21.
2. Белих С. И. Место аксиологического подхода в личностно ориентированном физическом воспитании студентов / С. И. Белих // Освіта та педагогічна наука. – Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 10 (269) травень. – Ч. III. – С. 81–93.
3. Белих С. И. Методологические основы применения личностно ориентированного подхода для обоснования системы непрофессионального физкультурного образования студентов университета / С. И. Белих // Физическое воспитание студентов. – 2012. – № 3. – С.11–17.
4. Белих С. І. Місце нового покоління методик педагогічних досліджень у процесі модернізації вузівської дисципліни "Фізичне виховання" / С. І. Белих // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. – Вип. 102. – Т. 1. – Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернігів, 2012. – С.79-82.
5. Белих С. І. Обґрунтування потреби системних досліджень за темою непрофесійної фізкультурної освіти студентів / С. І. Белих // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. – Вип. 91. – Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернігів, 2011. – С.51-53.
6. Белих С. И. Обоснование структуры технологии личностно ориентированного физического воспитания студентов / С. И. Белих // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. – 2013. – Вип. 8 (35). – С.8–15.
7. Белих С. И. Обсуждение стратегий совершенствования физического воспитания студенческой молодежи / С. И. Белих // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. – 2012. – Випуск 16. – С. 16–22.
8. Белих С. І. Особистісно орієнтоване фізичне виховання студентів університетів: навч. посібник / С. І. Белих. – Донецьк: ДонНУ, 2013. – 264 с.
9. Белих С. И. Оценка эффективности экспериментальной модели оптимизации обучения студентов факультета физического воспитания / С. И. Белих // Физическое воспитание студентов. – 2013. – № 5. – С. 3–12.
10. Белих С. И. Роль знаний, учебного опыта и представлений студентов в определении направлений гуманизации вузовского "Физического воспитания" / С. И. Белих // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. – 2013. – Вип.6 (32). – С.9–17.

Bielich S.

THEORETICAL AND METHOLOGICAL BASIS OF PERSONAL ORIENTED SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION STUDENTS (RESULTS OF THEORETICAL RESEARCH)

The results of their research and theoretical development of the study foundations of personality oriented system of physical education of university students.

Key words: *strategy development of physical education students, learner-oriented physical education university students.*

Стаття надійшла до редакції 26.08.2014 р.